

การศึกษาวิเคราะห์คำซ้อนในคำวซอ
เรื่องพระอภัยมณีและศรีสุพรรณ

AN ANALYSIS OF SYNONYMOUS COMPOUNDS APPEARED
IN KHAOSAW, PHRA APHAIMANI AND SRISUWAN

ณัฐพงษ์ ปัญจบุรี

การศึกษาวិเคราะห์คำซ้อนในคำวซอ เรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ

AN ANALYSIS OF SYNONYMOUS COMPOUNDS APPEARED
IN KHAOSAW, PHRA APHAIMANI AND SRISUWAN

ณัฐพงษ์ ปัญจบุรี

Nuttapong punjaburi

นักวิชาการอิสระด้านภาษาและวรรณกรรมล้านนา

Independent scholars in Lanna language and literature

(Received : February 25, 2019 ; Revised : March 15, 2019 ; Accepted : March 20, 2019)

บทคัดย่อ

การศึกษาวิเคราะห์คำซ้อนในคำวซอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาคำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 3 คำ คำซ้อน 4 คำ คำซ้อนมากกว่า 4 คำ และคำซ้อนแบบขยายคู่ ศึกษาการสร้างคำซ้อนจากภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาบาลีสันสกฤต ศึกษาคำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน ความหมายใกล้เคียงกัน และความหมายตรงข้ามกัน ที่ปรากฏในหนังสือคำวซอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ โดยศึกษาจากหนังสือคำวซอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ แต่งโดยพระยาพรหมโวหารพิมพ์ด้วยตัวอักษรล้านนา จำนวน 143 หน้า พิมพ์ที่โรงพิมพ์อเมริกัน พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ.2473

ผลการศึกษาพบว่าคำซ้อน 2 คำ มีจำนวน 449 คำ คำซ้อน 3 คำ มีจำนวน 152 คำ คำซ้อน 4 คำ มีจำนวน 143 คำ คำซ้อนที่มากกว่า 4 คำ มีจำนวน 6 คำ ในส่วนของคำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกันซึ่งประกอบไปด้วยภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาบาลีสันสกฤต ปรากฏคำซ้อน 2 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน จำนวน 105 คำ คำซ้อน 3 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน จำนวน 35 คำ และคำซ้อน 4 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน จำนวน 6 คำ สำหรับคำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย ปรากฏคำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน จำนวน 253 คำ คำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกัน จำนวน 343 คำ และคำซ้อนที่มีความหมายตรงข้ามกัน จำนวน 15 คำ

คำสำคัญ: คำซ้อน คำวซอ พระอภัยมณีและศรีสุวรรณ

Abstract

The study of compound words analysis appeared in Phra Aphai Mani and Srisuwan aims to investigate the compound words with the occurrences of two words, three words, four words, and euphonic couplet. It is also intended to study the compound words created from official Thai accent, Northern Thai accent,

Pali-Sanskrit, including the compound words which contain similar and opposite meanings that appeared in Phra Aphai Mani and Srisuwan Khaosaw. In this case, the primary source to provide information for this study is Phra Aphai Mani and Srisuwan Khaosaw book written by PrayaPhromwo-harn in Lanna characteristic version with 143 pages that firstly published at American press in 1930.

The results of the study reveal that there were several types of compound words as following. For two words type, there were 449 glossaries. For three words type, there were 152 glossaries. For four words type, there were 143 glossaries. For over four words type, there were 6 glossaries. In addition, for the creation of different languages compound words, namely official Thai accent, Northern Thai accent, Pali-Sanskrit, there were two words type with 105 glossaries. For three words type, there were 35 glossaries. For four words type, there were 6 glossaries. For the compound words divided by types of meanings, there were the same meaning compound words with 253 glossaries. The compound words with similar meanings with 343 glossaries, and opposite meanings with 15 glossaries.

Keywords: Synonymous compounds, Khaosaw, Phra Aphaimani and Srisuwan

บทนำ

คำว่าขอ เป็นคำประพันธ์ร้อยกรองชนิดหนึ่งของล้านนา มีรูปแบบฉันทลักษณ์ที่มีการกำหนดเสียงวรรณยุกต์ สัมผัสและคณะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว สันนิษฐานว่าคำว่าขอเกิดขึ้นในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ.2300-2470 อันเป็นช่วงเวลาที่ยานาจักรล้านนาพ้นจากอำนาจการปกครองของพม่าแล้ว จึงทำให้เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมขึ้น คำขอเป็นวรรณกรรมร้อยกรองที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในเขตล้านนา มีบทบาทหน้าที่เพื่อใช้อ่านเล่าสู่กันฟังในชุมชน จนกลายเป็นวัฒนธรรมการเล่าคำขอขึ้น (ณัฐพงษ์ ปัญจบุรี, 2557, 3)

จากการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา พบว่า กวีในท้องถิ่นได้แต่งคำขอขึ้นเป็นจำนวนมาก เรื่องราวที่นิยมนำมาแต่งเป็นคำขอประกอบไปด้วย ชาตคณอนินิบัติ ประวัติบุคคลสำคัญ ประวัติศาสนสถาน รวมไปถึงนิทานท้องถิ่น เช่น คำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ คำขอเรื่องแสงเมืองหลวงคำ คำขอประวัติครูบาอภิไชยขาวปี คำขอประวัติครูบาสิ่วไชย คำขอเรื่องตำนานแล้งน้ำครวตอกไม้นครเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งคำขอเหล่านี้ได้รับการเผยแพร่โดยพิมพ์เป็นหนังสือคำขอจำหน่ายในปี พ.ศ.2474 จากโรงพิมพ์ของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ทำให้ความนิยมการอ่านคำขอมีมากขึ้น ผู้ที่มีความสามารถในการแต่งคำขอก็จะนำเอาธรรมชาตกรเรื่องต่างๆ มาแต่งเพิ่ม จึงปรากฏว่ามีหนังสือคำขอที่พิมพ์จำหน่ายโดยโรงพิมพ์ของนายเมืองใจอยู่เป็นจำนวนมาก

คำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ เป็นคำขอที่ได้รับความนิยมอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งนำเอาโครงเรื่องจากเรื่องพระอภัยมณี ผลงานของสุนทรภู่มาแต่งด้วยฉันทลักษณ์คำขอ เนื่องจากเรื่องพระอภัยมณีเป็นวรรณคดีที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทั้งในเขตล้านนาก็มีความนิยมด้วยเช่นกัน จึงมีการพิมพ์เป็นหนังสือคำขอออกจำหน่าย คำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ เป็นผลงานของพระญาพรหมโวหาร ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีเอกของล้านนา

พระญาพรหมโวหารแต่งคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.2420-2425 ความยาวจำนวน 1,512 บท แบ่งออกเป็น 24 ตอน ตามพระประสงค์ของเจ้าแม่ทิพเกสร พระชายาในพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 7 ภายหลังก่อนหน้านั้น นายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ได้นำมาจัดพิมพ์ด้วยอักษรธรรมล้านนา โดยพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ.2473 โดยนำมาพิมพ์รวมเล่มกับ “คำคำสอนสี่ลัทธิมโหรีห้าเสี้ยน” ผลงานของน้อยปัญญา (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2549, 2,395)

คำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ มีความโดดเด่นทางวรรณศิลป์คือการใช้คำซ้อน ปรากฏการใช้คำซ้อนหลากหลายรูปแบบตลอดทั้งเรื่อง มีทั้งคำซ้อนที่แบ่งได้ตามลักษณะการประกอบคำ ได้แก่ คำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 3 คำ คำซ้อน 4 คำขึ้นไป

นอกจากนี้ยังปรากฏคำสอนที่ใช้ภาษาต่างๆ มาซ้อนกัน ได้แก่ คำสอนที่ใช้ภาษาไทยกลางซ้อนกับภาษาไทยถิ่นเหนือ คำสอนที่ใช้ภาษาไทยถิ่นเหนือซ้อนกับภาษาไทยถิ่นเหนือ คำสอนที่ใช้ภาษาไทยกลางซ้อนกับภาษาบาลีสันสกฤต คำสอนที่ใช้ภาษาบาลีสันสกฤตซ้อนกับภาษาบาลีสันสกฤต รวมทั้งคำสอนเพื่อความหมาย ได้แก่ คำสอนที่มีความหมายเหมือนกัน คำสอนที่มีความหมายใกล้เคียงกัน และคำสอนที่มีความหมายตรงข้ามกัน อีกทั้งยังมีคำสอนเพื่อเสียดสี และคำสอนแบบคำขยายคู่

คำสอนแต่ละชนิดที่ปรากฏนั้นเป็นการแสดงออกถึงปฏิภาณกวีของผู้แต่ง เป็นส่วนช่วยที่ทำให้คำวขอเรื่องนี้มีความไพเราะ มีผลต่อความหมายของคำและความ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการศึกษาคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ ผลที่ได้จากการศึกษาจะก่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้คำสอนในวรรณกรรมร้อยกรองล้านนา อีกทั้งยังสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนนิเวศวรรณกรรมล้านนา เพื่อให้นักศึกษาเกิดความเข้าใจและเกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคำสอน 2 คำ คำสอน 3 คำ คำสอน 4 คำ คำสอนมากกว่า 4 คำ และคำสอนแบบขยายคู่ ที่ปรากฏในหนังสือคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ
2. เพื่อศึกษาคำสอนต่างภาษาที่ประกอบไปด้วยภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ และภาษาบาลีสันสกฤต ที่ปรากฏในหนังสือคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ
3. เพื่อศึกษาคำสอนที่มีความหมายเหมือนกัน ความหมายใกล้เคียงกัน และความหมายตรงข้ามกัน ที่ปรากฏในหนังสือคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเอกสาร จะใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อเป็นกรอบหลักในการดำเนินการวิจัย โดยศึกษาจากเอกสาร เรียบเรียงด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ตามกรอบแนวทางที่กำหนดดังนี้

1. ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวกับคำสอน และเอกสารที่ศึกษาเกี่ยวกับคำวขอในด้านการใช้ภาษาและความงามทางวรรณศิลป์
2. สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบความถูกต้องในการปริวรรตอักษรธรรมล้านนาเป็นอักษรไทย
3. ทำการปริวรรตคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณจากอักษรธรรมล้านนามาเป็นอักษรไทย
4. ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ทำการตรวจสอบความถูกต้องการปริวรรตคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณจากอักษรธรรมล้านนามาเป็นอักษรไทย
5. ศึกษาเนื้อเรื่องคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ โดยทำการศึกษาคำวขอ 2 คำ คำสอน 3 คำ คำสอน 4 คำ คำสอนมากกว่า 4 คำ คำสอนแบบขยายคู่ การสร้างคำสอนจากภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาบาลีสันสกฤต คำสอนที่มีความหมายเหมือนกัน ความหมายใกล้เคียงกัน และความหมายตรงข้ามกัน
6. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์ และตีความมาเรียบเรียงในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์ ตลอดจนสรุปผลและอภิปรายผล

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำซ้อนในคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ ซึ่งสามารถแบ่งผลการศึกษาได้ดังนี้

1. คำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำ
2. คำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน
3. คำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย

1. คำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำ

การศึกษาคำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำ ผู้วิจัยได้ใช้จำนวนคำเป็นเกณฑ์ในการแบ่งกลุ่ม โดยได้รวบรวมทั้งคำซ้อนเพื่อความหมายและคำซ้อนเพื่อเสียงไว้ด้วยกัน ผลการศึกษาคำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำสามารถจำแนกเป็น คำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 3 คำ คำซ้อน 4 คำ คำซ้อนขยายคู่ และคำซ้อนที่มากกว่า 4 คำ ดังนี้

1.1 คำซ้อน 2 คำ

คำซ้อน 2 คำ เกิดจากการนำเอาคำ 2 คำ ที่มีความหมายเหมือนกัน ใกล้เคียงกัน และตรงข้ามกันมาซ้อนกัน ในคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ พบทั้งที่เป็นลักษณะของคำพยางค์เดียว 2 คำซ้อนกัน คำพยางค์เดียวซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ คำพยางค์เดียวซ้อนกับคำที่มี 3 พยางค์ คำที่มี 2 พยางค์ซ้อนกับคำพยางค์เดียว คำที่มี 2 พยางค์ซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ คำที่มี 3 พยางค์ซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ ดังนี้

คำพยางค์เดียว 2 คำซ้อนกัน (1 พยางค์ + 1 พยางค์)

พบจำนวน 418 คำ

ตัวอย่างที่ 1

คิ้ว ก่อก้อม   วาดอ้อมปายแหลม   เหมือนวงเดือนแรม   สิบสองคำได้

ตัวอย่างที่ 2

พราหมณ์ได้หยอกเสียว   เมื่อครั้งใดนั้น   มากดขี่ ปั่น   เกินคน

ตัวอย่างที่ 3

มาอุปการ   ใส่ความเข้าเหล่าน   บ่กลัวกรรม เวร   บาปร้าย

คำพยางค์เดียวซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ (1 พยางค์ + 2 พยางค์)

พบจำนวน 7 คำ

ตัวอย่างที่ 1

จาเสียบเทอะ   เหมือนดอก บุปผา   ปทุมมา   จีจุมกาบแอม

ตัวอย่างที่ 2

หื้อแตก ขจาย   ตื่นเต้นพ่ายย้าย   จักชิงคุบเข้า   เอานาย

ตัวอย่างที่ 3

เอาเจ้าพราหมณ์น้อย   มอบยายกับตา   เถ้า ซรา   เรียวแรงบ่กล้า

คำพยางค์เดียวซ้อนกับคำที่มี 3 พยางค์ (1 พยางค์ + 3 พยางค์)

พบเพียง 1 คำ คือคำว่า นับสังขยา ปรากฏในบทที่ว่า

อันชายอื่นนั้น   นับ สังขยา   ท้าวผินสุทธา   อ่านแสนหมื่นได้

คำที่มี 2 พยางค์ซ้อนกับคำพยางค์เดียว (2 พยางค์ + 1 พยางค์)

พบจำนวน 16 คำ

ตัวอย่างที่ 1

เอียะเหมือนขัดใจ   แม่บัวไกวก้าน   โกรธา เคือง   โกรธร้าย

ตัวอย่างที่ 2

จักเจิญเจ้าไว้

ประสาทคำปอน

หื้อ**บรรทมนอน**

ยี่ภูในหม้าน

ตัวอย่างที่ 3

นางหน่อไธ้

แม่เอื้องจีหลาม

สดับฟังความ

สุคาบอกให้

คำที่มี 2 พยางค์ซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ (2 พยางค์ + 2 พยางค์)

พบจำนวน 5 คำ

ตัวอย่างที่ 1

เข้าทุลกราบน้อม

ธิตาบุตรดี

ร้ายแลดี

เทียงรู้เมื่อเฝ้า

ตัวอย่างที่ 2

เรื่องราวคำวนี่

มากมายอักโข

เวทิตัพโพ

เพ็งรู้พายหน้า

ตัวอย่างที่ 3

สี่ที่เลี้ยง

วิตกสังกา

ยงดวงจินดา

แห่งองค์ที่ไหว้

คำที่มี 3 พยางค์ซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ (3 พยางค์ + 2 พยางค์)

พบจำนวน 2 คำ คือคำว่า

1. เปสสนาปัญหา ปรากฏในบทที่ว่า

เปสสนา**ปัญหา**สร้างแสง

วิชาแยง

ถึชั้น

2. นครธานี ปรากฏในบทที่ว่า

นครา**ธานี**เมืองเจ้า

มหาธานี

ต่างฟ้า

1.2 คำซ้อน 3 คำ

คำซ้อน 3 คำ เกิดจากการนำเอาคำ 3 คำ ที่มีความหมายเหมือนกัน และใกล้เคียงกันมาซ้อนกัน ในคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ พบทั้งที่เป็นลักษณะของคำพยางค์เดียว 3 คำซ้อนกัน คำพยางค์เดียว 2 คำซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ คำที่มี 2 พยางค์ซ้อนกับคำพยางค์เดียว 2 คำ คำที่มี 3 พยางค์ซ้อนกับคำพยางค์เดียว 2 คำ คำพยางค์เดียวซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์และซ้อนกับคำพยางค์เดียว ดังนี้

คำพยางค์เดียว 3 คำซ้อนกัน (1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์)

พบจำนวน 116 คำ

ตัวอย่างที่ 1

คันไธ้เสรีจสรรพ

จะ**กลับพองว้าย**

พ้อยมาเกิดต้อง

พองไฟ

ตัวอย่างที่ 2

ถึงจักตาย

บ่คลาดลาดแคล้ว

จักไว้ชื่อหื้อ

ลือชา

ตัวอย่างที่ 3

लगพองนั้น

เก็บดอกอินแสง

บ่ผ่อคอยแยง

มดแดงอยู่ใต้

คำพยางค์เดียว 2 คำ ซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์ (1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 2 พยางค์)

พบจำนวน 6 คำ

ตัวอย่างที่ 1

ฟูจาปราศรัย

เนานานแท้นัก

จึงเนิ่นด้วย

ทางมา

ตัวอย่างที่ 2

กระสัดต่างฟ้า

โลกหล้าโลกิ

หลายธานี

ตกเหนือออกใต้

ตัวอย่างที่ 3

หากบ่มีจิง

แลเจ้าน้องรัก

อย่าได้**อ้วงข้อง****อาลัย**

คำที่มี 2 พยางค์ ซ้อนกับคำพยางค์เดียว 2 คำ (2 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์)

พบจำนวน 26 คำ

ตัวอย่างที่ 1

ค้นถึงค่าแล้ว	แห่งแสงไถง	ก็พากันไป	ชุมนุมสมเฝ้า
---------------	------------	-----------	---------------------

ตัวอย่างที่ 2

เข้าคิดฉ้อโกง	ยุยงส่งผู้	เขาแสงใสส้อย	แปงความ
---------------	-------------------	--------------	---------

ตัวอย่างที่ 3

ยามพรำนั้น	หน่อชั้นบุตตี	จาวาทิ	สนองตอบด้าน
------------	---------------	--------	--------------------

คำที่มี 3 พยางค์ซ้อนกับคำพยางค์เดียว 2 คำ (3 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์)

พบจำนวน 3 คำ คือคำว่า

1. สรีระรูปร่าง ปรากฏในบทที่ว่า

มีสรีระ	รูปร่าง ตัวตน	โตใหญ่องค์	เท้าข้างพายกล้า
----------------	----------------------	------------	-----------------

2. บั้วระมวลพร้อมภับ ปรากฏในบทที่ว่า

สัพพะ	กิจจะบ่ด้วน	บั้วระมวล	พร้อมภับ
-------	-------------	------------------	-----------------

3. อุปลัมภ์ค้ำชู ปรากฏในบทที่ว่า

เข้าอุปลัมภ์	ค้ำชู ที่เจ้า	สบายดี	น้อมนบ
---------------------	----------------------	--------	--------

คำพยางค์เดียวซ้อนกับคำที่มี 2 พยางค์และซ้อนกับคำพยางค์เดียว (1 พยางค์ + 2 พยางค์ + 1 พยางค์)

พบเพียง 1 คำ ได้แก่คำว่า เกี่ยวชะหวัดรด ปรากฏในบทที่ว่า

เกี่ยวชะหวัด	รดอุราน้อง	พอสายสิ้นเสียง	ทั้งองค์
---------------------	-------------------	----------------	----------

1.3 คำซ้อน 4 คำ

คำซ้อน 4 คำที่พบในคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ โดยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นคำพยางค์เดียว ซ้อนกัน 4 คำ (1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์) ลักษณะของคำพยางค์เดียวซ้อนกัน 4 คำนี้ ยังสามารถ แบ่งเป็นคำซ้อนที่มีเสียงสัมผัสระหว่างพยางค์ที่ 2 และ 3 และที่ไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างพยางค์ที่ 2 และ 3 นอกจากนี้ ยังพบคำที่มี 2 พยางค์ซ้อนกับคำพยางค์เดียวอีกด้วย

1.3.1 คำซ้อน 4 คำ ที่เป็นคำพยางค์เดียวซ้อนกัน 4 คำ (1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์)

และมีเสียงสัมผัสระหว่างพยางค์ที่ 2 และ 3 พบจำนวน 32 คำ

ตัวอย่างที่ 1

จักได้เป็น	ข้าเฝ้าเหล่าไ้	เก็บดอกส้อย	มาลัย
------------	-----------------------	-------------	-------

ตัวอย่างที่ 2

ที่เวียนศิระชะ	เจ็บหัวมัวเกล้า	ยังค้อยคลายเบา	เพิกวะ
----------------	------------------------	----------------	--------

ตัวอย่างที่ 3

ค้นบุณนาที	รุ่งแจ้งแสงใส	เวลาไป	เมื่อเข้ายามเฝ้า
------------	----------------------	--------	------------------

1.3.2 คำซ้อน 4 คำ ที่เป็นคำพยางค์เดียวซ้อนกัน 4 คำ (1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์)

แต่ไม่มีเสียงสัมผัสระหว่างพยางค์ที่ 2 และ 3 พบจำนวน 70 คำ

ตัวอย่างที่ 1

จึงบอกชัด	ตอบด้านคำถาม	บปิดบังความ	ไขจาทบถ้อง
-----------	--------------	-------------	-------------------

ตัวอย่างที่ 2

กระสัดต่างฟ้า	โลกหล้าโลกี้	หลายธานี	ตกเหนือออกใต้
---------------	--------------	----------	----------------------

ตัวอย่างที่ 3

โดดโผผาย	วังต้นตืดควิต	ตัวเก่งกล้า	เรียวแรง
----------	----------------------	-------------	----------

1.3.3 คำซ้อน 4 คำที่มีโครงสร้างเป็นคำ 2 พยางค์ ซ้อนร่วมกับคำพยางค์เดียว พบจำนวน 2 คำ ได้แก่

คำว่า

1. สะเด็นเพื่อนเคลื่อนซ้าย (2 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์) ปรากฏในบทที่ว่า
ดวงหัวใจ   บิไลปูนเด่น   **สะเด็นเพื่อน**   **เคลื่อนซ้าย**
2. นนตรีเกริปาดค้อง (2 พยางค์ + 2 พยางค์ + 1 พยางค์ + 1 พยางค์) ปรากฏในบทที่ว่า
ว่าพวก**นนตรี**   **เกริปาดค้อง**   เป็นของเครื่องเล่น   เพลงดัง

1.4 คำซ้อนขยายคู่

คำซ้อนขยายคู่เป็นคำซ้อนที่เกิดจากการขยายคำซ้อน 2 คำ ชนิดที่เป็นคำพยางค์เดียว 2 คำซ้อนกัน (1 พยางค์ + 1 พยางค์) ด้วยการแทรกคำที่ปรากฏข้างหน้าคำซ้อน 2 คำนั้น คำซ้อนขยายคู่จะปรากฏเป็นคำ 4 จังหวะ มีคำที่ 1 กับคำที่ 3 เป็นคำเดียวกัน พบจำนวน 39 คำ

ตัวอย่างที่ 1

เจ้าอย่าโสกนัก   **แข็งอกแข็งใจ**   จาวเมืองไทย   พระนายน้องหน้า

ตัวอย่างที่ 2

รับส่งกัน   **ชูงค้ชุงเจ้า**   เป็นวงเวียน   แวดล้อม

ตัวอย่างที่ 3

แล้วเปลี่ยนกับสับ   **มัดขวามัดซ้าย**   เสียมจอบฝ้าย   นันเนื่อง

1.5 คำซ้อนที่มากกว่า 4 คำ

คำซ้อนที่มากกว่า 4 คำที่พบในเรื่องมีจำนวนไม่มากนัก พบว่าโครงสร้างการซ้อนของคำมีทั้งคำพยางค์เดียว ซ้อนกันทั้งหมด และคำพยางค์เดียวซ้อนร่วมกับคำที่มี 2 พยางค์หรือมากกว่า 2 พยางค์ ดังนี้

1. จรลีอย่างย้ายฝ้ายต้น (3พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์) ปรากฏในบทที่ว่า
หื้อมาชักไซ   ให้แจ่งสดสี   **รับจรลี**   **อย่างย้ายฝ้ายต้น**
2. จัดแจงแต่งตาแปงห่าง (1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์) ปรากฏ

ในบทที่ว่า

ก็จัดแจง   **แต่งตาแปงห่าง**   ตามคำพราหมณ์   บอกไว้

3. ทอดทุมลาขว้างละ (1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์) ปรากฏในบทที่ว่า
พอได้ฝากกาย   สืบไปพายหน้า   **บ่ทอดทุมลา**   **ขว้างละ**

4. ประหมบังคมน้อมไหว (2พยางค์ + 2พยางค์ + 1พยางค์ + 1พยางค์) ปรากฏในบทที่ว่า
กราบ**ประหม**   **บังคมน้อมไหว**   จาร่าไร   ตอบทำ

5. ผ้าเชื้อพระพงศ์วงศา (1พยางค์ + 1พยางค์ + 2พยางค์ + 2พยางค์) ปรากฏในบทที่ว่า
แมนเป็น**ผ้าเชื้อ**   **พระพงศ์วงศา**   เหมือนวาทา   เจ้าจาแห่งหมัน

2. คำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน

จากการศึกษาพบว่ามีการสร้างคำซ้อนจากภาษาที่ต่างกัน ประกอบไปด้วย คำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 3 คำ และ คำซ้อน 4 คำ ดังนี้

2.1 คำซ้อน 2 คำ

คำซ้อน 2 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน ประกอบไปด้วย

- 2.1.1 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ
- 2.1.2 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง
- 2.1.3 ภาษาบาลีสันสกฤต+ภาษาไทยกลาง
- 2.1.4 ภาษาไทยกลาง+ภาษาบาลีสันสกฤต

2.1.5 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาบาลีสันสกฤต

2.1.6 ภาษาบาลีสันสกฤต+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

2.1.1 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบจำนวน 39 คำ

ตัวอย่างที่ 1

ฝูงศัตรู	เที่ยงจัก <u>กลัวหย่าน</u>	เต็มหลายเพียงใด	บ่ค่าน
----------	----------------------------	-----------------	--------

ตัวอย่างที่ 2

กียาตรา	ลีลาล่วงข้าม	<u>ตามทวยไป</u>	ลตไล่
---------	--------------	-----------------	-------

ตัวอย่างที่ 3

ปิ่นป่วนใจ	สิ่งอันนี้กรัก	<u>หยิกยืมข้าง</u>	กันดู
------------	----------------	--------------------	-------

2.1.2 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง

พบจำนวน 51 คำ

ตัวอย่างที่ 1

ไปตก <u>กวังไกล</u>	แม่อาลัยเจ้า	กลัวตกต่างแดน	ต่างฟ้า
---------------------	--------------	---------------	---------

ตัวอย่างที่ 2

<u>ดูสวกร้าย</u>	สหัสสกัน	ใจอาธรรม	ถมิณยาบกล้า
------------------	----------	----------	-------------

ตัวอย่างที่ 3

เดี่ยวนี้ <u>หมตใส</u>	มุลทินชะรอย	พันจากถ้อย	นินทา
------------------------	-------------	------------	-------

2.1.3 ภาษาบาลีสันสกฤต+ภาษาไทยกลาง

พบจำนวน 10 คำ

ตัวอย่างที่ 1

เดือดเนืองนัน	พุกัน <u>จู้จี้</u>	<u>ก็โกรธาเคือง</u>	พิลึก
---------------	---------------------	---------------------	-------

ตัวอย่างที่ 2

จิ่งเอิ้นโษษฐัทัก	นาง <u>ปุตสาถาม</u>	ว่าอินดูพราหมณ์	ทั้งสามพีเจ้า
-------------------	---------------------	-----------------	---------------

ตัวอย่างที่ 3

จักเข้าตงหนา	<u>เอกาเดียวเจ้า</u>	ตัวเองเรา	น้องรัก
--------------	----------------------	-----------	---------

2.1.4 ภาษาไทยกลาง+ภาษาบาลีสันสกฤต

พบจำนวน 2 คำ ได้แก่คำว่า

1. ดอกบุปผา ปรากฏในบทที่ว่า

นางยินแค้นนัก	สวย <u>ดอกบุปผา</u>	คว่ำเอามา	สีกเสี่ย่อยเสี่ยง
---------------	---------------------	-----------	-------------------

2. มากมายอักษิ ปรากฏในบทที่ว่า

เรื่องราวควานี้	<u>มากมายอักษิ</u>	เวทิตัพโพ	เพิงรู้พายหน้า
-----------------	--------------------	-----------	----------------

2.1.5 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาบาลีสันสกฤต

พบเพียง 1 คำ คือคำว่า เยนปิสสา ปรากฏในบทที่ว่า

คิงเป็นเสื่อน้ำ	ยัง <u>เยนปิสสา</u>	แล้งมายา	มาประจวบได้
-----------------	---------------------	----------	-------------

2.1.6 ภาษาบาลีสันสกฤต+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบจำนวน 2 คำ ได้แก่คำว่า

1. โกรธาเคียด ปรากฏในบทที่ว่า

ก็จักขัดใจ	<u>โกรธาเคียดหมั้น</u>	เพื่อตัวมันไป	ส่อฟ้อง
------------	------------------------	---------------	---------

2. มีคคาคอง ปรากฏในบทที่ว่า

ว่าเจ้าอยู่เฑาะ

พันข้าจกจร

ตามมีคคาคอง

หื้ออายเฝิดหน้า

2.2 คำซ้อน 3 คำ

คำซ้อน 3 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน ประกอบไปด้วย

2.2.1 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

2.2.2 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

2.2.3 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง

2.2.4 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง

2.2.5 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง

2.2.6 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

2.2.1 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบจำนวน 10 คำ

ตัวอย่างที่ 1

ค้นได้เสด็จสรรพ

จะกลับพองว้าย

พ้อยมาเกิดต้อง

พองไฟ

ตัวอย่างที่ 2

อับจนใจ

ที่พิงเพ็งพะ

ก็หาบได้

ทั้งใด

ตัวอย่างที่ 3

หนีบเหนงเตง

ชู่พายชู่ค้าย

หันถูกต้อง

หลายอัน

2.2.2 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบจำนวน 9 คำ

ตัวอย่างที่ 1

ใช้ว่าหมายใจ

ใครเกี่ยวกอดพัน

กับพอกอัน

ซุ่มยิง

ตัวอย่างที่ 2

นุ่งห่มท้อม

คัวแพงสีใส

ผืนสไบ

ต่างกันล้วนเสียง

ตัวอย่างที่ 3

พวกสูหลาย

จักสู้บ่แพ้

บโหวห้วนเล็ง

ทั้งใด

2.2.3 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง

พบจำนวน 5 คำ

ตัวอย่างที่ 1

โหวห้วนร้อน

ชะทอนใจเหว

กวางเมาเซ

รวนเรขุนซ้อง

ตัวอย่างที่ 2

หญ้าแถดแหว

จักแหลวย้อยยับ

บ่สวยขึ้นหน้า

บานงาม

ตัวอย่างที่ 3

พร่องเอ็นเรียกร้อง

ว่าเจ้าพราหมณ์ชา

ไปเที่ยวไหนมา

ไกลคาวาไกล

2.2.4 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง

พบจำนวน 3 คำ ได้แก่คำว่า

1. คำขุนเหง้า ปรากฏในบทที่ว่า

จักบอกไว้

บโให้เศษเหลือ

ตามกิงไบเคเรือ

รากคำขุนเหง้า

2. แบกตุ้มหาม ปรากฏในบทที่ว่า

ค้นว่าแขกหลาย

สบายยิ่งล้ำ

ช่วยแบกตุ้มหามซาม

3. เสร็จเมี้ยนพร้อม ปรากฏในบทที่ว่า

เสร็จเมี้ยนพร้อม หอมกลิ่นบุปผา **สุคันธา** รสเร้าทั่วห้อง

2.2.5 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง

พบจำนวน 6 คำ

ตัวอย่างที่ 1

อย่า**บิตล่ายเพี้ยน** กล่าวแผ้นความจริง อย่าได้ประวิง ไชจิงบอกแจ้ง

ตัวอย่างที่ 2

พีหันไสน **จุงไชถ้อยถ้อง** ลอง**ผ่อคอยมอง** เรียบร้อย

ตัวอย่างที่ 3

ช่างฟูจา **สุภาอ่อนอ้อย** **ควรละเมา** **ม่วนเพราะ**

2.2.6 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบจำนวน 2 คำ ได้แก่คำว่า

1. จาพูดต๋าน ปรากฏในบทที่ว่า

ค่อยเบี่ยงผาย ขยายผ่อนลด **จาพูดต๋าน** ค้างาม

2. ผับทั่วเสี้ยง

ทศนา **ทุกห้องหลืบซัน** **ผับทั่วเสี้ยง** ในแดน

2.3 คำซ้อน 4 คำ

คำซ้อน 4 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน มีดังนี้

2.3.1 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง

พบจำนวน 2 คำ ได้แก่คำว่า

1. เทะแหนบอกซี ปรากฏในบทที่ว่า

มีพระกระแสะ **เทะแหนบอกซี** **รับสั่งหมั้น** บัญชา

2. แวดเกี่ยวเวียนวน ปรากฏในบทที่ว่า

ลูชิงกันเก็บ **จนเล็บหักทบ** **ผันแวดเกี่ยว** **เวียนวน**

2.3.2 ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบเพียง 1 คำ ได้แก่คำว่า สะเต็นเพื่อนเคลื่อนซ้าย ปรากฏในบทที่ว่า

ดวงหัวใจ **บไสปวนเต้น** **สะเต็นเพื่อน** **เคลื่อนซ้าย**

2.3.3 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง

พบเพียง 1 คำ ได้แก่คำว่า หม่นหม่อมหมองหมาง ปรากฏในบทที่ว่า

ว่าตั้งลือน้อง **หม่นหม่อมหมองหมาง** **พระนุชนาง** **หมองหมางหม่นเหมียง**

2.3.4 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ

พบเพียง 1 คำ ได้แก่คำว่า ยกย้ายผ้ายตัน ปรากฏในบทที่ว่า

ขึ้นซี้ม้า **ตัวกล้าเรื่องศรี** **พาโยธี** **ยกย้ายผ้ายตัน**

2.3.5 ภาษาไทยกลาง+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยถิ่นเหนือ+ภาษาไทยกลาง

พบเพียง 1 คำ ได้แก่คำว่า วิ่งยนกเต้น ปรากฏในบทที่ว่า

โดดโผผาย **วิ่งยนกเต้น** **ซุรลมนุ** **หุ่นพร้อม**

3. คำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย

การศึกษาคำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมายในคำวซอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ ผู้วิจัยได้ใช้พจนานุกรมประกอบการศึกษาจำนวน 3 เล่ม ได้แก่

1. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ในที่นี้ผู้วิจัยใช้อักษรย่อ (ร)
2. พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย ฉบับอาจารย์เปลื้อง ณ นคร ในที่นี้ผู้วิจัยใช้อักษรย่อ (ป)
3. พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ในที่นี้ผู้วิจัยใช้อักษรย่อ (ล)

การที่ผู้วิจัยใช้พจนานุกรมจำนวน 3 เล่มในศึกษาความหมายของคำซ้อนที่ปรากฏในคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณนั้น ได้ใช้พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง สำหรับการแปลความหมายในคำศัพท์ที่เป็นภาษาไทยถิ่นเหนือ ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) และพจนานุกรมภาษาไทย-ไทย ฉบับอาจารย์เปลื้อง ณ นคร (เปลื้อง ณ นคร, 2555) ใช้สำหรับแปลความหมายคำศัพท์ภาษาไทยกลาง โดยเหตุผลที่ผู้วิจัยใช้พจนานุกรมแปลความหมายคำศัพท์ภาษาไทยกลางถึง 2 เล่ม เนื่องจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 มีความหมายของคำศัพท์ที่ไม่ครอบคลุมบริบทความหมายในอดีตของคำศัพท์นั้น แต่พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย ฉบับอาจารย์เปลื้อง ณ นคร (เปลื้อง ณ นคร, 2555) สามารถอธิบายความหมายบริบทดังกล่าวได้

ผู้วิจัยได้ระบุประเภทของคำไว้ดังนี้

- คำนาม   ใช้อักษรย่อ น.
- คำกริยา   ใช้อักษรย่อ ก.
- คำวิเศษณ์ ใช้อักษรย่อ ว.
- คำอุทาน   ใช้อักษรย่อ อ.

การศึกษาคำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย มีขอบเขตเฉพาะคำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน คำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกัน และคำซ้อนที่มีความหมายตรงข้ามกัน ดังนั้นการศึกษาทางความหมายจึงไม่สามารถนำเอาคำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำในหัวข้อแรกมาได้ศึกษาได้ทั้งหมด ผู้วิจัยจึงได้เลือกเอาเฉพาะคำซ้อนที่สามารถศึกษาทางความหมายมาศึกษาเท่านั้น ผลการวิจัยสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ คำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน คำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกัน และคำซ้อนที่มีความหมายตรงข้ามกัน ดังนี้

3.1 คำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน

3.1.1 คำซ้อน 2 คำที่มีความหมายเหมือนกัน

พบจำนวน 196 คำ ตัวอย่างเช่น

1. ก่งค้อม
ก่ง ว.(ล) โค้ง
ค้อม ว.(ล) อ่อน, โค้ง
2. ครี๊มมาย
ครี๊ ก.(ล) คลี่, แยม, บาน, คลาย
มาย ก.(ล) คลาย
3. เตื่อมแก้ง
เตื่อม ก.(ล) เติม, เติม, แถม, เสริม
แก้ง ก.(ล) แถม, ทดแทนส่วนที่ขาด, เติมเต็ม

3.1.2 คำซ้อน 3 คำที่มีความหมายเหมือนกัน

พบจำนวน 52 คำ ตัวอย่างเช่น

1. เค้างุนเหง้า
เค้า น.(ร) เหง้า, ต้นเงื่อน
งุน น.(ล) รากเหง้า, ต้นเค้า
เหง้า น.(ร) ต้นเดิม, ต้นวงศ์

2. เดินไต่ฝ้าย
เดิน ก.(ร) ยกเท้าก้าวไป
ไต่ ก.(ป) เดินไป
ฝ้าย ก.(ล) เดิน, เดินทาง, เคลื่อนที่
3. เถิงรอดเทิง
เถิง ก.(ล) ถึง, บรรลุจุดหมาย
รอด ว.(ล) ถึงจุดหมายปลายทาง
เทิง ว.(ล) ถึง, ไปถึง

3.1.3 คำซ้อน 4 คำที่มีความหมายเหมือนกัน

พบจำนวน 5 คำ ตัวอย่างเช่น

1. เจียรจาปากต้าน
เจียร ก.(ล) พุด
จา ก.(ล) พุด, คุย
ปาก ก.(ล) พุด, เจรจา
ต้าน ก.(ล) พุด, เจรจา, พุดตอบ
2. เทียมปุ่นปานเปรียบ
เทียม ก.(ป) เทียบ
ปุ่น ว.(ร) เทียบ, เทียม, ปาน, เปรียบ, เพียง
ปาน ว.(ร) เหมือน, คล้าย, เช่น, เพียง
เปรียบ ก.(ป) เทียบ
3. พ่านหย้านเข็ดขาม
พ่าน ก.(ล) กลัว, เกรง, ขยาด
หย้าน ก.(ล) พรัน, หวาดเกรง
เข็ด ก.(ล) ครั้นคร้าม, ไม่กล้าทำเช่นนั้น
ขาม ก.(ล) ขาม, เกรง, คร้าม, หวาด

3.2 คำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกัน

3.2.1 คำซ้อน 2 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน

พบจำนวน 244 คำ ตัวอย่างเช่น

1. กตซี
กต ก.(ร) บังคับลง, ช่ม
ซี ก.(ร) นั่งเอาขาคร่อม
2. คอนไหว
คอน ว.(ล) ไม่มั่นคง
ไหว ก.(ร) สั่น สะเทือน กระดิก
3. เตื่อมตุ้ม
เตื่อม ก.(ล) เต็ม, เพิ่ม, แถม, เสริม
ตุ้ม ก.(ล) ตันขึ้น, ผลักขึ้น, ประคองยกขึ้น

3.2.2 คำซ้อน 3 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน

พบจำนวน 63 คำ ตัวอย่างเช่น

1. กวังเมาเซ
 กวัง ก.(ล) มั่น, งง, สงสัย
 เมา ก.(ร) อากาศที่มีฝนจนลืมหิวเพราะฤทธิ์เหล่าฤทธิ์ยา
 เซ ว.(ร) อากาศที่ขาดความทรงตัวจนโอนเอนไปข้างใดข้างหนึ่ง, ลักษณะที่โยไปข้างใดข้างหนึ่ง
2. เขียนขีดแต้ม
 เขียน ก.(ล) ขีดให้เป็นตัวหนังสือ ตัวเลข หรือลวดลาย
 ขีด ก.(ล) ไข่ของแมลงเป็นต้นทำให้เป็นเส้นหรือรอย
 แต้ม ก.(ล) เขียนอย่างเขียนหนังสือ, วาด, ตะ, เอาสีหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งตะให้เป็นจุดหรือลวดลาย
3. ดันบุนยู่
 ดัน ก.(ร) ผลักเพื่อให้เคลื่อนไปด้วยกำลัง
 บุน ก.(ล) บุก, แหวก
 ยู่ ก.(ล) ผลัก, ดัน, เข็น

3.2.3 คำซ้อน 4 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน

พบจำนวน 33 คำ ตัวอย่างเช่น

1. กราบนบก้มไหว้
 กราบ ก.(ร) แสดงความเคารพด้วยวิธีนั่งประนมมือขึ้นเสมอหน้าผาก แล้วน้อมศีรษะลงจดพื้น
 นบ ก.(ร) ไหว้, นอบน้อม
 ก้ม ก.(ร) ทำให้ต่ำลงโดยอาการน้อม
 ไหว้ ก.(ร) ทำความเคารพโดยยกมือขึ้นประนม ถ้าเป็นผู้น้อยไหว้ผู้ใหญ่หรือผู้ทรงศีลต้องก้มศีรษะลงแต่พองาม
2. เดินเที่ยวเที่ยวลัด
 เดิน ก.(ร) ยกเท้าก้าวไป
 เที่ยว ก.(ล) เดิน
 เที่ยว ก.(ร) กิริยาที่ไปที่โน่นที่นี้เรื่อยไป
 ลัด ก.(ร) ตัดตรงไปเพื่อย่นทางย่นเวลา
3. ตีบแน่นคั่งคัด
 ตีบ ว.(ร) สืบ, แพบ, แคบ
 แน่น ว.(ร) อากาศที่แออัดยัดเยียดหรือเบียดเสียดจนแทบไม่มีที่ว่าง
 คั่ง ก.(ป) แออัด, แน่น
 คัด ว.(ร) แน่นหรือตึง

3.2.4 คำซ้อนมากกว่า 4 คำที่มีความหมายใกล้เคียงกัน

พบจำนวน 3 คำ ได้แก่

1. จรลีย่างย้ายผ้ายัดัน
 จรลี ก.(ร) เดินเอียงกราย
 ย่าง ก.(ล) ยกเท้าก้าวไป, เดิน
 ย้าย ก.(ล) เปลี่ยนที่
 ผ้าย ก.(ล) เดิน, เดินทาง, เคลื่อนที่
 ด้ัน ก.(ร) ฝ่าไป, มุดดันไป

2. จัดแจงแต่งตาแปงห่าง
จัด ก.(ร) ตกแต่ง
แจง ก.(ร) กระจายออกเป็นส่วนๆ
แต่ง ก.(ร) จัด, ตั้ง, จัดให้งาม
ตา ก.(ล) จัด, เตรียม
แปง ก.(ล) สร้าง, ทำ, ประดิษฐ์
ห่าง ก.(ล) ตกแต่ง, ประดับประดาให้เข้าที่, จัดเตรียม
3. ทอดทุมลาขว้างละ
ทอด ก.(ล) ทิ้ง, ปล่อย, วาง
ทุม ก.(ล) ขว้าง, ทิ้ง, โยน, ปล่อย, ทอดทิ้ง
ลา ก.(ล) ละ, ทิ้ง, จากไป
ขว้าง ก.(ล) ทิ้ง, ละ, ไม่เอาเป็นธุระ
ละ ก.(ล) อาการที่แยกตัวให้พ้นจากสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องอยู่

3.3 คำซ้อนที่มีความหมายตรงข้ามกัน

3.3.1 คำซ้อน 2 คำที่มีความหมายตรงข้ามกัน

พบจำนวน 9 คำ ตัวอย่างเช่น

1. ขาดเหลือ
ขาด ก.(ร) มีไม่ครบ, มีไม่เต็ม
เหลือ ก.(ร) เกิน, เกินต้องการ, มาก, มากเกิน
2. มายรัด
มาย ก.(ล) คลาย
รัด ก.(ร) โอบรอบหรือพันให้กระชับ
3. หนักเบา
หนัก ว.(ร) มีน้ำหนักมาก
เบา ว.(ร) มีน้ำหนักน้อย

3.3.2 คำซ้อน 4 คำที่มีความหมายตรงข้ามกัน

พบจำนวน 6 คำ ตัวอย่างเช่น

1. ตกเหนือออกใต้
ตก(วันตก) น.(ล) ทิศตะวันตก
เหนือ น.(ล) ทิศที่อยู่ตรงข้ามกับใต้
ออก(วันออก) น.(ล) ทิศตะวันออก
ใต้ น.(ล) ทิศที่อยู่ตรงข้ามกับเหนือ
2. ไปมาออกเข้า
ไป ก.(ร) เคลื่อนออกจากที่ ใช้ตรงกันข้ามกับ มา
มา ก.(ร) เคลื่อนออกจากที่เข้าหาตัวผู้พูด
ออก ก.(ร) อาการที่เคลื่อนไปข้างนอกหรือพ้นจากที่ปิดบัง
เข้า ก.(ร) อาการที่เคลื่อนไปข้างในหรือทำให้เคลื่อนไปข้างใน
3. เปรายายค่าเข้า
เปราย น.(ล) เวลาเย็น
งาย น.(ล) เวลาเช้า

คำ ว.(ร) ที่อยู่ในช่วงเวลาดั้งแต่เย็นจนถึงเวลามีตตอนต้นของกลางคืน
เข้า น.(ร) เวลาระหว่างรุ่งสว่างกับสาย, เวลาตั้งแต่รุ่งสว่างถึงเที่ยง

การอภิปรายผล

การศึกษาวิเคราะห์คำซ้อนในคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ สามารถแบ่งผลการศึกษาเป็น 3 หัวข้อตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ได้แก่ คำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำ ประกอบไปด้วยคำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 3 คำ คำซ้อน 4 คำ คำซ้อนมากกว่า 4 คำ และคำซ้อนแบบขยายคู่ คำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน ประกอบไปด้วยภาษาไทยกลาง ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาบาลีสันสกฤต และคำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย ประกอบไปด้วยคำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน ความหมายใกล้เคียงกัน และความหมายตรงข้ามกัน ดังตารางต่อไปนี้

ชนิดคำซ้อนที่พบ	คำซ้อน 2 คำ	คำซ้อน 3 คำ	คำซ้อน 4 คำ	คำซ้อน ที่มากกว่า 4 คำ	คำซ้อนที่มี ความหมาย เหมือนกัน	คำซ้อนที่มี ความหมาย ใกล้เคียงกัน	คำซ้อนที่มี ความหมาย ตรงข้ามกัน
1. คำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำ	449	152	143	6			
2. คำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน	105	35	6	-			
3. คำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย					253	343	15

1. คำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำ

ผลการวิจัยพบว่าคำซ้อน 2 คำ มีจำนวนทั้งหมด 449 คำ เป็นคำซ้อน 3 คำ มีจำนวนทั้งหมด 152 คำ คำซ้อน 4 คำ มีจำนวนทั้งหมด 143 คำ และคำซ้อนที่มากกว่า 4 คำ มีจำนวนทั้งหมด 6 คำ ทำให้เห็นว่าคำซ้อนที่แบ่งตามจำนวนคำมีการใช้คำซ้อน 2 คำจำนวนมากที่สุดเนื่องจากคำซ้อน 2 คำ เป็นคำที่มีใช้กันโดยทั่วไปและหากเป็นการสร้างขึ้นใหม่ก็สามารถสร้างขึ้นได้ง่าย เมื่อนำไปจัดคาลงในฉันทลักษณ์ของคำแล้วก็สามารถจัดลงได้ง่าย เนื่องจากฉันทลักษณ์ของคำมีบังคับการใช้จำนวนคำในวรรคคือ 4 คำ และ 2 คำ ส่วนคำซ้อน 3 คำ และคำซ้อน 4 คำ จะมีจำนวนลดลงมาและเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกัน คือ 152 คำ และ 143 คำ ตามลำดับ ทั้งนี้การใช้คำซ้อน 3 คำและคำซ้อน 4 คำ จะมีความลงตัวกับลักษณะฉันทลักษณ์ของคำ เนื่องจากฉันทลักษณ์บทดำเนินเรื่องของคำ ในวรรคที่ 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 10, 11 จะมีบังคับการใช้จำนวน 4 คำต่อวรรค แต่ทั้งนี้ก็ยังอนุโลมให้ลดจาก 4 คำเป็น 3 คำได้ ซึ่งพบอยู่หลายแห่งในคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ ดังนั้นการใช้คำซ้อน 3 คำและคำซ้อน 4 คำ จึงสามารถจัดให้ลงตัวกับวรรคที่กล่าวมาข้างต้น ส่วนคำซ้อนที่มากกว่า 4 คำ พบเพียง 6 คำ เนื่องจากเมื่อนำเอามาจัดลงในวรรคของคำแล้ว จะไม่สามารถจัดลงในวรรคเดียวกันได้ทั้งหมด คำซ้อนที่มากกว่า 4 คำจะถูกแยกออกจากกันเป็น 2 วรรคที่ต่อเนื่องกัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบไม่มากนัก แต่เป็นการแสดงถึงความสามารถของกวีที่ใช้วิธีนี้ในการสร้างความงามทางวรรณศิลป์

2. คำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน

ผลวิจัยพบว่าคำซ้อน 2 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน มีจำนวนทั้งหมด 105 คำ คำซ้อน 3 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน มีจำนวนทั้งหมด 35 คำ และคำซ้อน 4 คำที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างกัน มีจำนวนทั้งหมด 6 คำ การใช้คำซ้อนที่สร้างขึ้นจากภาษาที่ต่างก็นับเป็นความสามารถของกวีที่แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญในหลากหลายภาษา ทั้งนี้ภาษาที่ใช้เป็นหลักในการแต่งคำคือภาษาไทยถิ่นเหนือ แต่ในคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณยังพบภาษาไทยกลาง และภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งกวีได้นำเอามาสร้างเป็นคำซ้อนร่วมกันจึงเป็นความโดดเด่นอย่างหนึ่งในปรากฏการณ์ในวรรณกรรมคำขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ

3. คำซ้อนที่แบ่งตามลักษณะความหมาย

ผลวิจัยพบว่าคำซ้อนที่มีความหมายตรงข้ามกัน มีจำนวนทั้งหมด 15 คำ คำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกัน มีจำนวนทั้งหมด 343 คำ คำซ้อนที่มีความหมายเหมือนกัน มีจำนวนทั้งหมด 253 คำ แสดงให้เห็นถึงกวีนิยมใช้คำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกันมากที่สุด อีกทั้งคำในภาษาไทยถิ่นเหนือ และคำในภาษาไทยกลาง ยังมีคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันเป็นจำนวนมาก จึงทำให้สามารถนำเอามาสร้างเป็นคำซ้อนที่มีความหมายใกล้เคียงกันได้เป็นจำนวนมาก

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาคำซ้อนในคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ เป็นการศึกษเบื้องต้นเกี่ยวกับการใช้คำซ้อนในวรรณกรรมคำวขอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นผลงานของพระญาพรหมโวหาร แต่ทำให้ได้เห็นถึงความงามทางวรรณศิลป์ คุณค่า ความดีเด่น อัตลักษณ์ของงานพระญาพรหมโวหารได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงเห็นว่าควรมีการศึกษาคำซ้อนในผลงานเรื่องอื่นๆ ของพระญาพรหมโวหารด้วย ผลจากการศึกษาจะทำให้เกิดความเข้าใจในลักษณะการใช้ภาษาและวรรณศิลป์ของพระญาพรหมโวหาร อีกทั้งยังสามารถนำไปเปรียบเทียบกับการใช้ภาษาและวรรณศิลป์ของกวีคนอื่นๆ ได้อีกด้วย สำหรับคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณนั้น ยังมีประเด็นอื่นอีกมากมายที่ยังไม่ได้ทำการศึกษา ทั้งในเรื่องของอักขรวิธีจากหนังสือต้นฉบับที่เป็นอักษรธรรมล้านนา การศึกษาคุณค่าทางวรรณศิลป์ โวหารภาพพจน์ ศิลปะการใช้ถ้อยคำ คุณค่าทางด้านสังคมที่สะท้อนจากคำวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ การศึกษาต่อยอดจะทำให้องค์ความรู้ด้านวรรณกรรมล้านนามีความสมบูรณ์มากขึ้น และเป็นหลักฐานอันเป็นมรดกที่ภาคภูมิใจของแผ่นดินล้านนา

เอกสารอ้างอิง

- ณัฐพงษ์ ปัญจบุรี. (2557). *การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องเศรษฐีหัวเวียง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เปลื้อง ณ นคร. (2555). *พจนานุกรมภาษาไทย-ไทย ฉบับอาจารย์เปลื้อง ณ นคร*. กรุงเทพฯ: ไทยซอฟต์แวร์อินเทอร์เน็ตโปรดักส์ จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554: เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2549). *คร่าวขอเรื่องพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ*. เชียงใหม่: โครงการจัดทำเอกสารข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์ต้นฉบับและเป็นฐานในการสร้างนักวิชาการด้านล้านนารุ่นใหม่.